

TALABALARNING BILIMLARINI NAZORAT QILISH VA BAHOLASHNING PEDAGOGIK TAHLILI

BuxDU “Pedagogika” kafedrası doktoranti, p.f.f.d (PhD) dotsent

Rasulova Zilola Durdimurotovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalari talabalar bilimni nazorat qilish va baholash tizimidagi islohotlar va ta'lim sifati va samaradorligini oshirish yo'lida fikr-mulohazalar hamda talabalar bilimni xolisona nazorat qilishni tashkil qilish uchun ma'lum talablar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: bilimlarni nazorat qilish, baholash, o'ziga xoslik, diagnostika, individuallik, nazoratning universalligi, ob'yektiv va sub'yektiv baholash.

Hozirgi vaqtda natijalarni tayyorlash, o'tkazish va qayta ishlash uchun ko'p vaqt talab etmaydigan bunday vositalar yaratilmoqda va tarqatilmoqda. Ular orasida tekshirishning mashinali va mashinasiz vositalari ajratiladi:

Mashinasiz tekshirish vositalari. Mashinasiz tekshirish vositalaridan o'quv kursi amaliyotda eng ko'p uchraydiganlari doskada talabalarni og'zaki so'roq qilish, o'qituvchi tomonidan mustaqil ishlarni tekshirish va nazorat ishlari:

Mustaqil topshiriqlarni tekshirish – agar ular tekshirilmasa, ularning roli amalda eskiradi. Model bo'yicha o'z-o'zini tekshirish birinchi darsda yangi material tushuntirilgandan keyin qo'llaniladi. Doskaga berilgan topshiriq yechimi namunasi oldindan yoziladi. Talabalar yechim namunasini ko'rib chiqadilar va og'zaki sharhlaydilar. Namuna bilan o'zaro tekshirish keyingi darsda qo'llaniladi. Bunda talabalar bir-birovining topshiriqlarini ham namuna bo'yicha tekshiradilar. Birinchi holatda bo'lgani kabi, o'qituvchi nihoyat daftarlarni tekshiradi.

Mashina tekshiruvlari. Talabalarning bilimlarini nazorat qilish uchun shaxsiy kompyuterdan foydalaniladi. Kompyuter dasturlari yordamida yaratilgan variantlar

tezroq tekshiriladi, chunki kompyuter har bir vazifaga javob berishi mumkin. Kompyuter modelidagi topshiriqlar orqada qolgan talabalar bilan kerakli ko'nikmalarni mashq qilish uchun qulaydir (o'qituvchi ma'lum ko'nikmalarni rivojlantirish uchun bir xil turdagi topshiriqlarni tanlashga vaqt sarflashi shart emas) Boshqarish shakllari, usullari va vositalari moslashuvchan va o'zgaruvchan bo'lishi kerak. Nazoratning standart shakllarini barcha darslarda ularga doimiy vaqt ajratgan holda qo'llash mumkin emas. Faqat aniq tahlil tanlovga olib kelishi kerak [eng yaxshi variant](#) o'quv xonasida nazorat shakli. Nazorat maqsadlari usullarni tanlashni belgilaydi. Har bir nazorat usuli o'zining afzalliklari va kamchiliklariga ega, ularning hech biri o'quv jarayonining barcha tomonlarini diagnostika qilishga qodir bo'lgan yagona usul sifatida tan olinmaydi. Nazoratning barcha turlari, shakllari va usullarining to'g'ri va pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq kombinatsiyasigina ta'lim jarayoni sifatini oshirishga yordam beradi.

Bilimlarni nazorat qilishni tashkil etishga qo'yiladigan talablar

Talabalar bilimini xolisona nazorat qilishni tashkil qilish uchun ma'lum talablarga qat'iy rioya qilish kerak. Talablar quyidagicha bo'lishi kerak:

- ✓ o'ziga xoslik, ya'ni, ta'lim maqsadi hamma tomonidan aniq tushunilishi kerak;
- ✓ diagnostika, ya'ni maqsadga erishilganligini tekshirish imkoniyati bo'lishi kerak;
- ✓ mazmuni, ya'ni maqsad talabaning o'quv jarayonida olgan bilimlarini aks ettirishi kerak.

V.A. Slastenin talabalarning o'quv faoliyati ustidan nazoratni tashkil etish uchun quyidagi pedagogik talablarni belgilab berdi:

– individual nazorat, har bir talabaning ishini, uning shaxsiy o'quv ishlarini nazorat qilishni talab qilish, bu har bir talabaning o'qitish natijalarini jamoa (guruh yoki sinf) ishining natijalari bilan almashtirishga yo'l qo'ymaydi va aksincha;

– tizimli, o'quv jarayonining barcha bosqichlarida nazoratning muntazamligi, uning talabalarning o'quv faoliyatining boshqa jihatlari bilan uyg'unligi;

– shakllarning xilma-xilligi nazoratning o'quv, rivojlantiruvchi va tarbiyaviy funksiyalarining bajarilishini ta'minlaydigan, uni amalga oshirish va natijalariga talabalarning qiziqishini oshirish;

– keng qamrovlilik, nazorat o'quv dasturining barcha bo'limlarini qamrab olishi, talabalarning nazariy bilimlari, intellektual va amaliy ko'nikma va malakalari sinovdan o'tkazilishini ta'minlashdan iborat;

– nazoratning ob'yektivligi, o'qituvchining talabalarni yetarlicha o'rganmaganligi yoki ularning ba'zilariga nisbatan noxolis munosabatga asoslangan qasddan, sub'yektiv va noto'g'ri baholi mulohazalari va xulosalarini istisno qilish;

– tabaqalashtirilgan yondashuvhar bir o'quv predmetining o'ziga xos xususiyatlarini, uning alohida bo'limlarini, shuningdek, talabalarning individual sifatlarini hisobga oladigan, shunga mos ravishda turli usullar va pedagogik taktikadan foydalanishni talab qilishdir.

Nazoratni tashkil etishda asosiy narsa uning o'quv jarayonining barcha sohalariga organik kirishini ta'minlashdir, ya'ni bu boshqaruv xarakterini beradi. Faqat shu holatdagina nazoratga xos bo'lgan kommunikativ-tarbiyaviy imkoniyatlar amalga oshadi.

Bu esa nazorat paytida qat'iy rioya qilinishi kerak bo'lgan quyidagi talablarni nazarda tutadi:

1. Nazorat muntazam bo'lishi kerak.

2. Nazorat vaqt birligidagi talabalarning maksimal sonini qamrab olishi kerak, shuning uchun har bir alohida holatda ko'p vaqt talab qilinmasligi kerak.

3. Nazorat qilinadigan materialning hajmi kichik, lekin yetarlicha vakillik bo'lishi kerak, shunda talabalar uni o'zlashtirmaslik, egalik qilish, egalik qilmaslik darajasiga ko'ra, ular zarur bilim va ko'nikmalarni egallagan yoki yo'qligini aniqlashlari mumkin.

4. O'qitish va nazorat uzviy bog'langanligi sababli, nazoratni o'tkazishda darsning aniq vazifalaridan boshlash kerak.

Bilimlarni nazorat qilish uchun quyidagi talablarga alohida e'tibor beriladi:

– tinglovchilarning fan mazmuni bo'yicha bilimlarini ob'ektiv baholash talabi;

– tinglovchilarning aqliy harakatlarini pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq tashkil etish va yo'naltirish talabi.

Har bir talabaning kerakli tayyorgarlik darajasiga erishganligini tekshirishni, shuningdek, mumkin bo'lgan kamchiliklarni o'z vaqtida aniqlashni ta'minlash muhimdir. Shuning uchun nazoratga qo'yiladigan talablar orasida biz uchun ikkitasi alohida ahamiyatga ega: **nazoratning universalligi va uning maqsadga muvofiqligi**. Bilimlarni nazorat qilishning fundamental didaktik imkoniyatlariga e'tibor qaratgan holda, ularning yordami bilan quyidagi vazifalarni hal qilish uchun standartlashtirilgan nazorat protseduralari tizimlari javob berishi kerak bo'lgan talablarni ko'rib chiqamiz:

a) tinglovchilarning fan mazmuni bo'yicha bilimlarini xolisona baholash;

b) tarbiyalanuvchilarning aqliy harakatlarini tashkil etish va boshqarish pedagogik jihatdan maqsadga muvofiqdir.

Birinchi vazifa haqida gapirganda, shuni ta'kidlash joizki, talabalar tomonidan fan mazmuni bo'yicha bilimlarni baholashni ob'yektivlashtirish uchun quyidagilarni bilish kerak: har bir nazorat qilinadigan mavzu doirasida talaba nimani va qanday o'rganishi kerakligini aniq belgilash; o'rganilgan narsalarni o'lchash usullaridan foydalanish, kelajakda o'lchangan narsaga ob'yektiv baho berish imkoniyatini ta'minlash. Birinchi holat har bir mavzu bo'yicha o'qitishning aniq didaktik maqsadini aniq shakllantirish zarurligini k'rsatadi, bu esa quyidagilarni talab qiladi: tarkibni tahlil qilish, [ta'lim ma'lumotlari](#) sub'yekt vakili bo'lgan fanning mantiqiyiligini aniqlash va shu asosda fanga xos bo'lgan ob'yektlar, hodisalar va jarayonlarning mohiyatini ochib beruvchi talim mazmunining elementlarini va ular o'rtasidagi aloqalarni aniqlash uchun (ular bo'lishi kerak). M. R. Kudaevning tadqiqotlari natijalariga to'xtalib, shuni ta'kidlash mumkinki, nazorat jarayonida talabalarning fikrlashlari aniqlanadi, agar: talabalar uchun topshiriqlar talaba bajarishi zarurati bilan bog'liq bo'lgan nazorat operatsiyalarini bajarishni talab qilsa, vazifalarning tabiati, ularni qo'yish usullari, shuningdek, topshiriqlar bilan ishlashni tashkil etish shunday bo'ladiki, talaba rejalashtirilgan aqliy harakatlarning butun hajmini ob'e'ktiv ravishda bajarishga majbur bo'ladi. Talabalarning bilim va

ko'nikmalarini baholash o'quv jarayonining muhim qismi bo'lib uni to'g'ri shakllantirish ko'p jihatdan ta'lim muvaffaqiyatini belgilaydi. Uslubiy adabiyotlarda baholash o'qituvchi va talaba o'rtasidagi "Teskari aloqa" deb ataladigan narsa, o'qituvchi fanni o'qitish samaradorligi to'g'risida ma'lumot oladigan ta'lim jarayonining bosqichidir. **Shunga ko'ra, talabalarning bilim va ko'nikmalarini baholashning quyidagi maqsadlari ajratiladi:**

1. Talabalarning bilim va ko'nikmalarini diagnostika qilish va tuzatish.
2. O'quv jarayonining alohida bosqichining samaradorligini hisobga olish.
3. Turli darajadagi ta'limning yakuniy natijalarini aniqlash.

Baho - bu baholash jarayoni, batafsil qiymat mulohazasida ifodalangan, og'zaki shaklda ifodalangan. Baholash - bu real natijalarni rejalashtirilgan maqsadlar bilan bog'lash jarayoni.

Baturinning fikricha, baholash ob'yekt-ob'yekt, sub'yekt-sub'yekt va sub'yekt-ob'yekt ustunlik va afzallik munosabatlarini aks ettirishning aqliy jarayoni bo'lib, u baholash predmeti va baholash asosini taqqoslash jarayonida amalga oshiriladi. Psixologik-pedagogik adabiyotlarda baholashning mohiyati va rolini har xil talqin qilish bilan birga, birinchidan, talabaning individual shaxsiy fazilatlarini va ikkinchidan, uning ta'lim faoliyati natijalari sifatida baholash predmeti haqida tushuncha mavjud. Demak xulosa sifatida aytganda baholash talabalarning dasturda belgilangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish darajasini, mehnatsevarlik darajasi va intizom holatini shartli belgilarda, shuningdek, o'qituvchining baholash mulohazalarida aniqlash va ifodalashdir. Baholash o'quv muammolarini tashxislashning asosiy ko'rsatkichi va fikr-mulohazalarni bildirish vositasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shamova T.I., Tretyakov P.I. Ta'limni boshqarish tizimlari. - M., 2001.-S.183-189.
2. Agaltsov V.P. Bilimlarni nazorat qilish – o'quv jarayonining dominant komponenti // Informatika va ta'lim. – 2005.- №2.- S. 94-96.
3. Звонников В.И., Чельшкова М.Б. Современные средства оценивания результатов обучения. - М.: Издательский центр «Академия», 2007.
4. Чернявская, А.П., Гречин, Б.С. Современные средства оценивания результатов обучения: учебнометодическое пособие. - Ярославль: Изд-во ЯГПУ. - 2008.